

О НАУЧНОМ ДОПРИНОСУ ПРОФ. РАДОСАВА ЂУРОВИЋА

Повелик је списак радова скоро, а рано преминулог колеге Радосава Ђуровића. Овај ће се списак свакако и продужити после прегледа његове заоставштине и објављивања текстова који се буду нашли на његовом компјутеру или у рукописима. Није стога тај списак могуће свести на пар страница, нити на десетак минута излагања. Зато смо ми, уз напомену да ће име овога скромног човека, успешног професора и истрајног проучаваоца српског језика, остати у дугом сећању генерација које долазе – одлучили да из ове обимне материје одаберемо само две његове књиге, оне које по нашој оцени чине круну Ђуровићева научног опуса, и на пар напомена о њима и поводом њих о неким питањима српске (и бивше српскохрватске) дијалектологије. Предмет наших напомена јесу његова докторска дисертација са насловом *Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине*¹, и мања обимом, али значајем врло препоручљива књижица *Летнички говорни тип*².

Већ унапред нам ваља устврдити да је научна област у којој је Ђуровић дао оно што се може сматрати врхунским у његовом научном раду – заправо дијалектологија. Значи да је народни говор, жива реч сеоских средина – представљао централну тематску сферу у којој се огледао Ђуровићев таленат, и у којој се Ђуровић остварио као научни радник. Иако ово нису једини, ипак су најважнији резултати његова научног напора.

1. Почињемо са напоменама о Ђуровићевој дисертацији. Јужном Босном и високом Херцеговином Ђуровић сматра подручје између изворишта реке Босне и горњег тока Неретве, а обишао је насеља у четвороуглу који чине Сарајево на северу и Улог на југу, те Коњиц на западу и Калиновик, одн. Трново, на истоку. Испуњено је висовима Игмана, Бјелашнице, Височице и Трескавице. Тим је висовима подручје уобличено као планинска висјска област, а раздељено је у четири квадранта: на северу је јужнобосански простор, на југозападу североисточна Херцеговина, на југу Комска жупа, а на југоистоку Загорје и Бјелимићи.

а) Колега Ђуровић је обишао скоро сва насеља, вредно сакупио и описао грађу, а на крају је извео закључке о говорној ситуацији на

¹ Р. Ђуровић, *Прелазни говори јужне Босне и високе Херцеговине*, СДЗб XXXVIII, Београд 1992.

² Р. Ђуровић, *Летнички говорни тип*, Филолошки факултет Приштина, Врање 2000.

терену, локалним варијатетима, њиховој физиономији и односу према околним говорима, тј. према општој дијалекатској слици Босне и Херцеговине. Тада млад стручњак, врло вредан и доброхотан, али помало поводљив за општим схватањима тога времена, Ђуровић је свој основни задатак – опис говора и утврђивање његовог типа, тј. његове припадности источнохерцеговачком говорном комплексу, – обавио више него добро. Али се у теоријским закључцима оријентисао према научној и општој политичкој клими у тадашњој Босни и Херцеговини – и направио је грешку у оцени ситуације. Та грешка није велика обимом, али је велика по последицама које је изазивала, и данас изазива у науци и политици. Извињавамо се што ћемо са задржати управо на тој грешци и проблематици око ње, јер је то један од важних момената који се могу сматрати узроком и поводом догађаја који су нам се дешавали у најновијој историји. Али да кренемо редом.

б) Становништво испитиване области претежно је муслиманско (15.048 = 68,53%), мањим делом српско (5.645 = 25, 72%), а незнатан удео у њему имају католици (1.058 = 4,82%). Интересантан је распоред насеља: српска су углавном на северу, јужно од Сарајева, а делом и на истоку, око Калиновика, док су Муслимани стационирани у централним и јужнијим пределима.

в) Кључним се моментом у структури и дистинцијским особеностима говора сматра заправо замена старих група *stj/*skj *zdj/*zgj. Замена је наиме двојака: št/žđ на југу, у херцеговачким насељима, и šć/žđ у севернијим пределима, ближе Сарајеву. Најпре Ђуровић истиче географски моменат као главни у разграничењу говорних варијетета: «Јадранско-црноморска вододјелница на Иван-планини, Ормању, Бјелашници и Трескавици – по њему – раздваја подручје, *grosso modo*, на двије различите лингвистичке и етнографске цјелине – Херцеговину и јужну Босну». Затим Ђуровић доводи дијалекатску границу у директну везу са географском: «Ова чињеница је – наставља он на истоме месту – у непосредној вези са дијалекатском сликом простора, у коме се, дјеловањем сплета геофизичких, историјских, етнографских, економских и социокултурних околности, развила четири ијекавска типа са тенденцијом конвергенције у условима појачаних комуникација на периферијским превојима». На крају он по географским областима одређује припадност говора једном или другом типу, називајући их прилично рогобатним и неодговарајућим терминима одомаћеним у босанско-херцеговачкој дијалектологији – 'штакавски', одн. 'шћакавски':

- бјелимићко-загорски штакавски,
- комски штакавски,
- северо-источни херцеговачки штакавско-шћакавски,

- јужнобосански шћакавски.

г) Напомињући још једном да је лични Ђуровићев допринос испитивању овога говорног подручја изванредан, не можемо – рекосмо – мимоићи оно што му је наметнуто као теоријско оптерђење, и што је он свакако морао прихватити као владајуће научно мишљење.

га) То је пре свега 'шћакавистичка' фама која је највероватније замишљена као политички пројекат уздизања Босне као подручја са аутохтоним становништвом, пре свега муслиманским, за разлику од дошљака Срба. Први би у том контексту били конститутивни у етничком, националном и лингвистичком погледу, а други само придошлице без посебне физиономије и без значаја за одређивање демографске слике и за етничку типологију становништва. Симптоматична је у том погледу карактерологија јужнобосанског подручја као искључиво шћакавског, иако је ту насељен гро српске популације овога подручја.

гб) Друго, 'шћакавизам' се – мимо здравог разума и мимо историјске истине – мимо воље и спозанјних способности српских босанко-херцеговачких дијалектолога, а по логици суптилних политичких подметања из хрватске средине, пројектује у прошлост као основа теорије о бошњачком (или фантомском 'босанском') језику као посебном идиому који се затим без икаквих аргумената своди на прасловенску раван. Целокупна аргументација око тога, међутим, није ништа друго него превид, или намерно заобилажење значајног податка да на читавом штокавском подручју, па и у књижевном језику, укрштање резултата старог и новог јотовања представља значајну ставку. То што је на једном делу подручја засведочено само у случајевима типа чашћен/чашћавати, причешћен/причешћивати, према ољуштен/љуштити, спљоштен/спљоштити – можда сведочи заправо првобитно о посебном понашању група са завршним денталом *st/*zd у односу на оне са веларом *sk /*zg, у контакту са потоњим *j*, а то се касније потрло укрштеним аналогијама.

гв) У сваком случају, 'шћакавистичка' теорија не може се без посебне провере прихватити као лингвистички валидна. И даље, уколико се и прихвати као факат од значаја за физиономију дела дијалекатског комплекса средњег и западног Балкана, то не значи да тај факат историјски задире у дубљу рошлост, и да је од важности за препознавање демографских слојева и типова као генетски различитих.

гд) Ми се према томе противимо априорном прихватању 'шћакавизма' као ознаке аутохтоног лингвистичког типа 'босанског' (нити бошњачког) етникума у односу на околне варијетете. Ова се осбеност уосталом шири и продубљује што се иде даље према западу,

прожимајући знатан део хрватских дијалекатских идиома, пре свега део њихове икавштине, али и чакавштину и кајкавштину. На истоку се појава сужава и проређује, али рекосмо да је и тамо шира од оних момената које акцептира књижевно-језичка норма (косовско-браничевско намешћат/намешћен/намешћај, опрашћат/опрошћен/опрошћавајте и сл. у начелу је истог типа, иако је илустровано другим материјалом, и сл.).

д) Крајњи је закључак да Ђуровићева студија представља значајан допринос српској дијалектологији, али истовремено показује све слабости српске лингвистичке и опште мисли у односу на виспрено конципирану хрватку националну идеологију, којој је подређен читав културни живот народа. Млади стручњак Радосав Ђуровић није наравно био у стању да препозна политички инфилтрат у научну мисао, нити да га сам објасни и раскринка. Чудно је само да је српска филологија на овој страни била целином својом (а великим делом је и данас, на свим странама) заслепљена, или пак политички онемогућена да реагује на оно што је хрватска систематски спроводила у живот – и то не само у Хрватској, него и у Босни и другде.

2) Прелазимо на рад о говору Летнице. “Летница је – утврђује Ђуровић у првој реченици своје књижице о том говору – највише планинско село на југоистоку Косова, у области Горње Мораве“. Аутор је посетио још четири суседна засеока, и скупивши грађу обрадио је ослањајући се на резултате рада М. Павловића о говору Сретечке жупе³. Изложивши и анализиравши говорни материјал, Ђуровић закључује да је говор Летнице «у основи призренско-тимочка дијалекатска структура са елементима мешаних и прелазних говора; то је у ствари дијалекатска формација настала мешањем особина најпре призренско-тимочког и косовско-ресавског дијалекта, али и упадима особина с југа (македонски језик) и са запада (ијекавски зетско-рашки и источнохерцеговачки дијалекти), чак и алоглотских (балканистичких) наноса, којима су српски говори на југу и истоку Србије били подложни у својој историјској перспективи».

Са малом исправком последње, на Павловићевим прилично волунтаристичким интерпретацијама засноване констатације о 'алоглотским' елементима – јер балканизам источне и јужне Србије миксоглотског је постања, а не импорт са југоистока – Ђуровићеве су налази врло прецизни и врло тачни. Они показују између осталог и то да је овај врстан дијалектолог био способан за истраживања на само говора једног типа, него говорне ситуације на широком терену са разноврсним лингвистичким особинама. Имао је дакле слуха за народну реч као

³ М. Павловић, *Говор Сретечке жупе*, СДЗб VIII, Београд 1939.

такву, а не само за оне особености које је напабирчио у студијама на универзитету или у већ готовој литератури.

3) Довољно је и оволико да закључимо о личности и научном хабитусу колеге Радосава Ђуровића. Изузимајући дуг владајућем или увреженом мишљењу, које се може пробити и иначе у научним текстовима раличите фозиономије – он је владао и знањем и сензибилитетом врсног стручњака за језичка питања. Те се способности огледају и у Ђуровићевим истраживањима на другим теренима лингвистичке структуре српског језика у целини – и сведоче о добром професору и дробром научнику, чијом је смрћу наша наука остала ускраћена за једно име и за један напор да се наша научна мисао унапреди, среди и учини ефикасним средством упознавања и суштинског спознавања националне културе у целини. Штета због овога губитка, јер српској науци предстоји између осталих и тежак задатак сузбијања и елиминисања мафије из својих редова... Мафије која уназађује научни рад, апсорбује ионако скромна средства која се у ту сврху одвајају, и истовремено нас у негативном светлу приказује пред светом!